

Anna Michalczyk

Uniwersytet Pedagogiczny

im. KEN w Krakowie

ORCID: 0000-0001-7433-161X

Monika Masłowska

Uniwersytet Pedagogiczny

im. KEN w Krakowie

ORCID: 0000-0003-0519-955X

Spółeczna percepcja niepełnosprawności w opinii matek dzieci niepełnosprawnych

Celem naukowym artykułu jest teoretyczne i empiryczne przedstawienie źródeł powstawania stereotypów na temat niepełnosprawności, ze szczególnym uwzględnieniem niepełnosprawności: intelektualnej, słuchowej, ruchowej, autyzmu i nadpobudliwości psychoruchowej. Istotne dla zrozumienia tematu jest ujęcie historyczne percepcji osób niepełnosprawnych przez społeczeństwo oraz współczesny odbiór osób z niepełnosprawnością kreowany w szeroko pojętych mediach. Problem badawczy został sformułowany w postaci następujących pytań: Czy i z jakimi stereotypami na temat niepełnosprawności spotkali się rodzice dzieci niepełnosprawnych?, Kto jest najczęściej autorem stereotypów dotyczących osób niepełnosprawnych? Została zastosowana metoda sondażu diagnostycznego. Wykorzystano kwestionariusz ankiety w opracowaniu własnym. Analiza dotyczyła stereotypów z jakimi spotkali się Respondenci na temat osób niepełnosprawnych oraz autorów krzywdzących opinii.

Słowa kluczowe: niepełnosprawność, opinie, percepcja społeczna, stereotypy

Niepełnosprawność wczoraj i dziś

Problematyka niepełnosprawności jest w dzisiejszych czasach jest obecna w każdym społeczeństwie. Według danych Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku odsetek osób z niepełnosprawnością wynosił wówczas 12,2%, choć szacuje się, że liczba ta w rzeczywistości jest większa (Slany, 2014, s. 50). Są one

zatem pełnoprawnymi członkami swoich lokalnych społeczności, docenianymi pracownikami, szczęśliwymi partnerami i spełnionymi rodzicami (Hebl i Kleck, 2008, za: Wolińska, 2015). Nikogo obecnie nie dziwi fakt, że zdecydowanie częściej mamy możliwość bezpośredniego kontaktu z osobami z niepełnosprawnością niż jeszcze kilkanaście lat temu. Szeroko zakrojone działania na rzecz osób z niepełnosprawnością mają na celu zminimalizowanie izolowania ich od społeczeństwa. Na przestrzeni minionych lat postawy społeczne wobec osób z niepełnosprawnością znacząco ewoluowały i przyczyniły się do swoistego oswojenia tej problematyki w kontekście społecznym.

Proces poznania społecznego pozwala na selekcjonowanie i wykorzystywanie informacji do tworzenia sądów. Są to działania wartościowe poznawczo, lecz nietrafne uproszczenia deformują i zafałszowują percepcję rzeczywistości (Mądrzycki, 1986).

Osoby z niepełnosprawnością są obecne w życiu społecznym, dąży się do ich jak najpełniejszego zintegrowania z pełnosprawną częścią społeczeństwa. W rzeczywistości niestety, wiele przeszkód i trudności dnia codziennego, na które napotykają oni na swojej drodze jest efektem niedostatecznej wciąż empatii, zrozumienia czy niewystarczającej chęci pomocy.

Społeczna percepcja niepełnosprawności

Problematyka niepełnosprawności wydaje się w większości rozumiana i akceptowana we współczesnym społeczeństwie. Przyczyniły się do tego w dużym stopniu media, które odgrywają znaczącą rolę w kształtowaniu się opinii publicznej, promowaniu właściwych postaw oraz zachowań. Na przestrzeni minionych lat w masowych mediach realizowano kampanie społeczne, których głównym celem było podnoszenie świadomości społecznej na temat specyfiki życia i funkcjonowania osób z niepełnosprawnością. Działania te zorientowane są na szeroko rozumianą integrację oraz przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu.

Jedną z pierwszych, szeroko zakrojonych kampanii społecznych, które poruszały problematykę niepełnosprawnej części społeczeństwa, była zrealizowana w 2000 roku kampania *Niepełnosprawni – normalna sprawa*. Jej główny cel związany był z ukazaniem mnogości krzywdzących stereotypów funkcjonujących w odniesieniu do osób niepełnosprawnych w Polsce. W celu podkreślenia wagi tego zjawiska twórcy kampanii odwołali się do wizerunków znanych posągów, które pomimo faktu, że są uszkodzone i niekompletne, budzą zachwyt i są postrzegane jako arcydzieła. W ramach szeroko zakrojonych działań kampanii organizowano również wystawy artystyczne, a także uruchomiono specjalną infolinię dla osób z niepełnosprawnością (Piątek, 2015, s. 142). Zgłaszane przez nich trudności, problemy dnia codziennego i postulaty, przyczyniły się do powstania ponad 200-stronicowego raportu z przeprowadzonej kampanii, *Raport Integracji. Niepełnosprawni – Normalna Sprawa*. Rok później została ona nagrodzona przez Public Relations Association, a także uzyskała nominację do nagrody ONZ (www.integracja.org, dostęp 30.08.2017).

Drugim przykładem zrealizowanej w Polsce nagłośnionej medialnie kampanii była akcja *Czy naprawdę jesteśmy inni?*, zrealizowana z ramienia Stowarzyszenia Przyjaciół Integracji w 2003 roku. Jej głównym celem było ukazanie osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności w typowych, życiowych sytuacjach,

z którymi starają się zmagać i które przeżywają w podobny sposób do osób pełnosprawnych. W spotkach pokazano niewidomego ojca czytającego synowi bajkę na dobranoc, parę niesłyszących małżonków, którzy kłócą się w języku migowym oraz zwyczajne czynności dnia codziennego wykonywane przez osobę niepełnosprawną ruchowo, przedstawione za pomocą piktogramów. Partnerem kampanii była TVP, która przez osiem miesięcy emitowała na swoich kanałach wyżej wymienione spoty. W pierwotnym zamysle kampania miała zawierać pięć krótkich filmików ukazujących życie osób niepełnosprawnych, jednak dwa z nich nie zostały dopuszczane do emisji. Tłumaczono tę decyzję faktem, iż pomimo potraktowania w nich osób niepełnosprawnych humorystycznie, społeczeństwo (a także sami niepełnosprawni) mogą nie być jeszcze gotowi na przedstawianie ich w negatywnym świetle (Piątek, 2015, s. 143-144). Dwie kolejne kampanie realizowane kolejno w 2005 roku (*Sprawni w pracy – zatrudnienie osób niepełnosprawnych*) i w 2013 roku. (*Zrozum i daj mi żyć*) ukazywały problem niepełnosprawności w nieco bardziej odważny sposób. Pierwsza z nich zorientowana była na promowanie zatrudniania osób niepełnosprawnych w zakładach pracy. Twórcy spotów przedstawili niepełnosprawność w sposób humorystyczny, odwołując się do postaci literackich poszukujących pracy (Kapitan Hook i Quasimodo), a także wskazując na rozwiązania problematyki zatrudniania niepełnosprawnych w państwach Unii Europejskiej. Uwieńczeniem akcji była międzynarodowa konferencja, która poświęcona została zagadnieniom związanym z nowoczesnym wsparciem technologicznym w pracy i edukacji, z którego korzystać mogą osoby z niepełnosprawnością (Piątek, 2015, s. 144). Druga ze wspomnianych kampanii spotkała się natomiast z dość ambiwalentnym odbiorem społecznym. Tematem przewodnim spotów była promocja Olimpiad Specjalnych oraz promowanie aktywności fizycznej wśród osób z niepełnosprawnością intelektualną. W wielu miastach w Polsce pojawiły się billboardy z wizerunkiem zawodniczki Olimpiad Specjalnych podpisane następującymi hasłami: „Zespół Downa. Zrozum i daj mi żyć”, „Zespół Downa jest jak atak śmiechu w miejscu, gdzie nie można się śmiać”, „Zespół Downa jest jak plama na koszuli, której nie możesz sprać”, „Zespół Downa jest jak czkawka, której nie możesz zatrzymać”, „Zespół Downa jest jak tęsknota do kogoś, kto mieszka tylko w książce”, „Zespół Downa jest jak ciągła tęsknota do doskonałości”, „Zespół Downa jest jak sen, który tylko mi się podoba”, „Zespół Downa to oryginalność, której nie wybierałam”, „Z Zespołem Downa bywasz bardzo samotny”.

Choć organizatorzy akcji twierdzili, iż autorami powyższych twierdzeń są sami rodzice dzieci z Zespołem Downa, akcja spotkała się z falą krytyki i oburzeniem wielu środowisk (<http://www.olimpiadyspecialne.pl>, dostęp 30.08.2017).

Pomimo wielu starań i ciągłego ukazywania potrzeby integracji osób niepełnosprawnych, wciąż jeszcze spotkać się można z lękiem i licznymi uprzedzeniami ze strony społeczeństwa. Termin „stereotyp” wprowadzony został przez Waltera Lipmanna w 1922 roku i odnosił się do przyjętych jako własne wyobrażeń (obrazów umysłowych) zaczerpniętych od innych ludzi, które uznawane są za zgodne z rzeczywistością (Wolińska, 2015, s. 49). Z kolei *Słownik współczesnego języka polskiego* definiuje stereotyp jako „funkcjonujący w świadomości społecznej skrótowy, uproszczony i zabarwiony wartościująco obraz rzeczywistości, odnoszący się do osób, rzeczy lub fałszywej wiedzy o świecie, utrwalony jednak przez tradycję i nieulegający zmianom” (Dunaj, 1996, s. 1062). Zdaniem badaczy stereotyp rozumiany jako swoista struktura poznawcza

zbudowany jest z trzech komponentów: przekonania, wiedzy i oczekiwań obserwatora na temat konkretnej grupy społecznej (Mackie i in., 1999, s. 49-50).

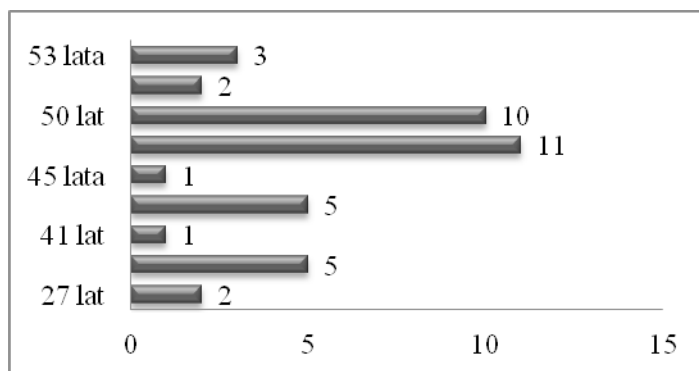
Wyróżniamy stereotypy kulturowe i indywidualne. Kulturowe związane są z wiedzą o danej grupie ludzi – opisują właściwe dla danego społeczeństwa opinie i wzorce na ich temat. Społeczeństwo to jest natomiast odpowiedzialne za gromadzenie tej wiedzy i przekazywanie jej dalej, wewnątrz swojej struktury. Stereotyp indywidualny wiąże się natomiast z przekonaniem konkretnej jednostki na temat właściwości całej grupy (Nelson, 2003, s. 27). Warto zaznaczyć również, że stereotypy cechują się znaczną trwałością. Zdecydowaną większość z nich przyjmujemy już w okresie wczesnego dzieciństwa lub w młodości. Całą sytuację utrudnia dodatkowo fakt, iż najczęściej dotyczą one grup osób, z którymi dany człowiek nie miał nigdy wcześniej kontaktu, zatem zweryfikowanie ich wydaje się niemożliwe. Jednocześnie przyjęcie jako pewnik negatywnego stereotypu dotyczącego konkretnej grupy osób wpływa bardzo niekorzystnie na podejmowanie z nimi kontaktów lub na ich późniejszy charakter (Mackie i in., 1999, s. 205).

Badania własne

Biorąc pod uwagę zmiany, jakie zaszły dotychczas w społecznym postrzeganiu niepełnosprawności oraz funkcjonujące w dalszym ciągu uprzedzenia i stereotypy dotyczące niepełnosprawności, na przełomie marca i kwietnia 2017 roku przeprowadzono badania dotyczące tej tematyki. Kwestionariusz ankiety został wypełniony przez respondentki online. Możliwość udzielenia odpowiedzi w formie elektronicznej wpłynęła na zebranie informacji od matek dzieci z niepełnosprawnościami z wielu województw. Autorki nie ograniczały terenu badań do konkretnego obszaru Polski. Celem niniejszych badań było poznanie opinii społeczeństwa na temat niepełnosprawności w percepcji rodziców dzieci z niepełnosprawnościami. Badania przeprowadzono za pomocą kwestionariusza ankiety w opracowaniu własnym, składającego się z 14 pytań:

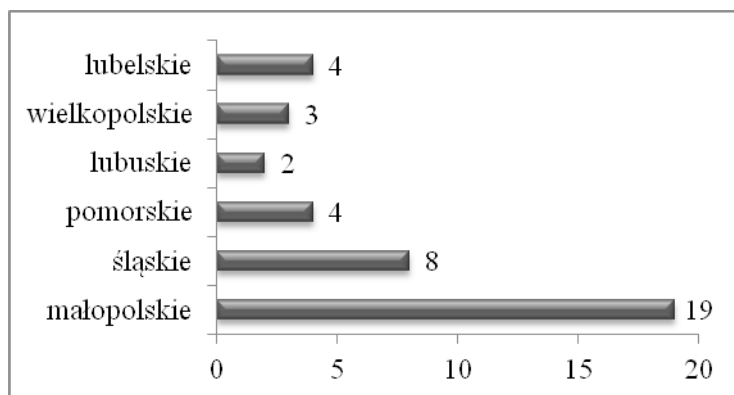
1. Czy zdarzyło się Panu/i kiedykolwiek zetknąć z nieprawdziwą opinią/stereotypem na temat jakiegokolwiek niepełnosprawności?
2. Czy zdarzyło się Panu/i kiedykolwiek usłyszeć nieprawdziwą opinię/stereotyp na temat niepełnosprawności intelektualnej?
3. Czy zdarzyło się Panu/i kiedykolwiek usłyszeć nieprawdziwą opinię/stereotyp na temat niepełnosprawności słuchowej?
4. Czy zdarzyło się Panu/i kiedykolwiek usłyszeć nieprawdziwą opinię/stereotyp na temat niepełnosprawności ruchowej?
5. Czy zdarzyło się Panu/i kiedykolwiek usłyszeć nieprawdziwą opinię/stereotyp na temat autyzmu?
6. Czy zdarzyło się Pani kiedykolwiek usłyszeć nieprawdziwą opinię/stereotyp na temat ADHD?
7. Proszę zaznaczyć, od kogo zdarzyło się Panu/i usłyszeć nieprawdziwą/stereotypową opinię na temat niepełnosprawności Pana/i dziecka?

W pierwotnym zamiśle kwestionariusz skierowany był do obojga rodziców dzieci z niepełnosprawnościami, lecz chęć wzięcia udziału w badaniach zadeklarowały wyłącznie matki, stąd zawężenie grupy badawczej. Stanowiło ją zatem 40 matek dzieci z niepełnosprawnością, zaś ich wiek mieścił się w przedziale od 27 do 53 lat.

Rysunek 1. Wiek matek biorących udział w badaniu.

Respondentki biorące udział w badaniu są mieszkankami województwa małopolskiego (19 osób), śląskiego (8 osób), pomorskiego (4 osoby), lubuskiego (2 osoby), wielkopolskiego (3 osoby) i lubelskiego (4 osoby). Badane zamieszkiwały na wsiach (18 osób), w mniejszych miastach do 20 tys. mieszkańców (9 osób), w średnich miastach od 20 tys. do 100 tys. mieszkańców (7 osób) oraz w dużych miastach, powyżej 100 tys. mieszkańców (6 osób).

Rysunek 2. Miejsce zamieszkania Respondentek.

Podmiotem pytań zawartych w kwestionariuszu ankiety były dzieci Respondentek z niepełnosprawnością intelektualną, słuchową, ruchową, zaburzeniami ze spektrum autyzmu (ASD) oraz zespołem deficytu uwagi i nadpobudliwości psychoruchowej (ADHD). Wybór autorek związany z umieszczeniem w kwestionariuszu powyższych niepełnosprawności podyktowany był mnogością krzywdzących stereotypów wciąż funkcjonujących na ich temat w społecznej świadomości, w przeciwieństwie do innych niepełnosprawności, jak chociażby wzrokowej, która stosunkowo rzadko jest tematem krzywdzących opinii. Każda grupa matek dzieci z konkretnym rodzajem niepełnosprawności liczyła po osiem osób. Dzieci te znajdowały się w młodszym wieku szkolnym, w przedziale pomiędzy 6 a 12 r.ż. (Stefańska- Klar, 2008), uczęszczały do szkół specjalnych lub integracyjnych w miejscu zamieszkania. Ich wybór podyktowany był popularnością i ogólnymi tendencjami w zakresie wyboru kształcenia w przypadku dziecka z niepełnosprawnością. Zmiany dotyczące organizacji edukacji włączającej i wdrażanie ich do szkół ogólnodostępnych rozpoczęły się bowiem dopiero w 2011 roku. W grupie tej znajdowało się 19 dziewczynek i 21 chłopców. Dzieci z niepełnosprawnością ruchową, intelektualną oraz słuchową, a także z zaburzeniami ze spektrum autyzmu posiadały orzeczenia o stopniu niepełnosprawności. Uczniowie z ADHD posiadali natomiast orzeczenie o specjalnych potrzebach edukacyjnych (zob. ORE).

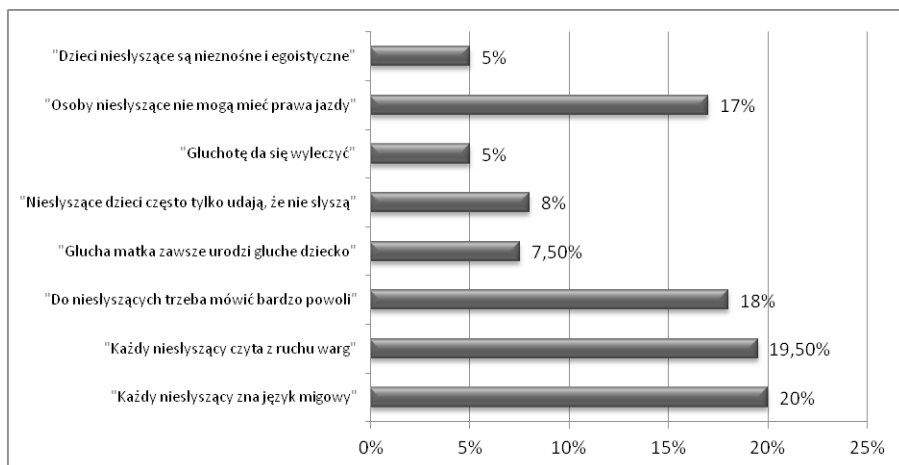
Wszystkie odpowiedzi na pierwsze zadane pytanie okazały się twierdzące. Kolejne dotyczyły doświadczeń Respondentek związanych z opiniami na temat konkretnego już rodzaju niepełnosprawności.

Pytanie drugie odnosiło się bezpośrednio do niepełnosprawności intelektualnej. Analiza odpowiedzi wskazała, że aż 36 respondentek usłyszało nieprawdziwą informację na temat tej niepełnosprawności. Odpowiedzi przeczące udzieliły natomiast zaledwie 4 matki dzieci z niepełnosprawnością. Respondentki, które zadeklarowały zetknięcie się ze stereotypami dotyczącym ww. niepełnosprawności, zostały poproszone o ich wymienienie.

Rysunek 3. Stereotypy dotyczące niepełnosprawności intelektualnej wymieniane przez Respondentki.

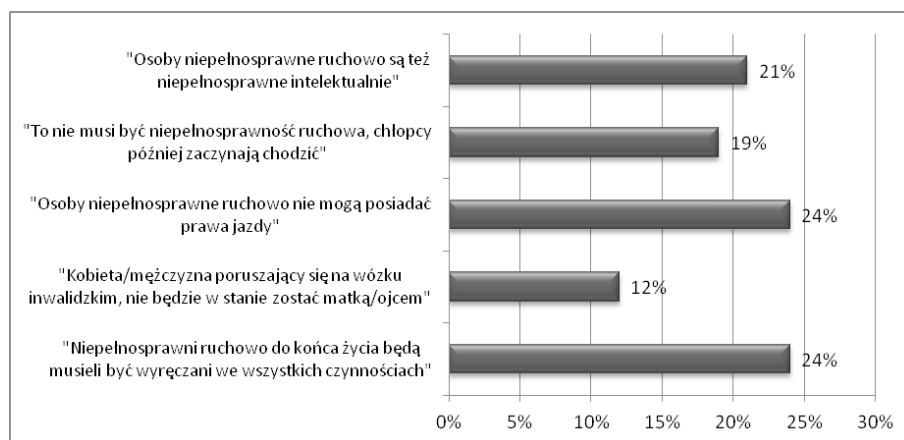
W odpowiedzi na kolejne pytanie zaledwie 5 Respondentkom zdarzyło się usłyszeć nieprawdziwą opinię na temat niepełnosprawności słuchowej, 35 matek dzieci z niepełnosprawnością udzieliło zaś odpowiedzi przeczącej na to pytanie. Respondentki, które zadeklarowały zetknięcie się ze stereotypami dotyczącym ww. niepełnosprawności, zostały poproszone o ich dookreślenie.

Rysunek 4. Stereotypy dotyczące niepełnosprawności słuchowej wymienione przez Respondentki.

W powyższych wypowiedziach na pierwszy plan wysuwają się stereotypy dotyczące znajomości języka migowego przez każdą osobę niesłyszącą, umiejętności czytania z ruchu warg oraz konieczności przesadnie wolnego mówienia do osób głuchych.

Czwarte pytanie zadane Respondentkom brzmiało: „Czy zdarzyło się Panu/i kiedykolwiek usłyszeć nieprawdziwą opinię/stereotyp na temat niepełnosprawności ruchowej?”. Z analizy zebranych danych wynika, iż 17 matek biorących udział w badaniu nie deklarowało takich doświadczeń, zaś 23 Respondentkom zdarzyło się usłyszeć nieprawdziwą opinię na temat niepełnosprawności ruchowej. Grupę tę poproszono o wymienienie usłyszanych stereotypów.

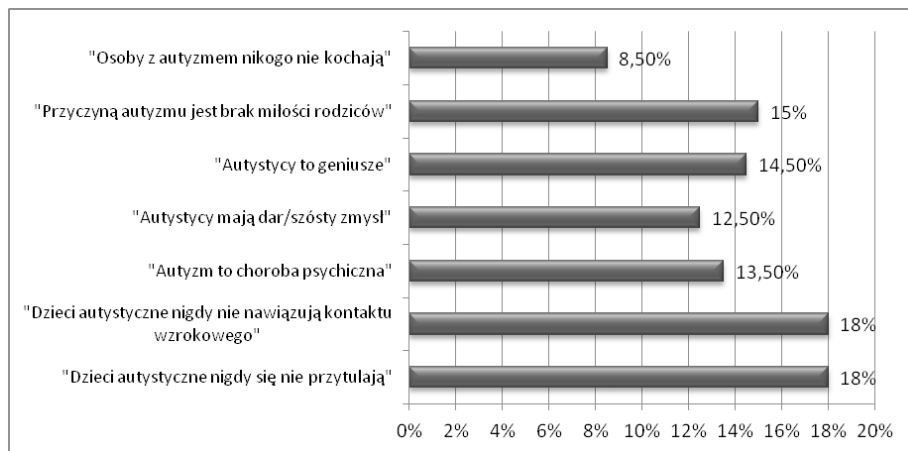
Rysunek 5. Stereotypy dotyczące niepełnosprawności ruchowej wymienione przez Respondentki.

Z wypowiedzi Respondentek wylania się obraz osób niepełnosprawnych ruchowo postrzeganych jako ludzie całkowicie niesamodzielnymi, samotni, bez perspektyw i szans na polepszenie swojej jakości życia, niezdolni do samodzielnej egzystencji, a często również obciążeni dodatkowo niepełnosprawnością intelektualną. Zdaniem wielu osób, których opinie przytaczają Respondentki, niepełnosprawni ruchowo wydają się osobami wymagającymi stałej opieki i nadzoru w każdym aspekcie swojego życia.

Analiza odpowiedzi na kolejne pytanie wskazuje, iż wszystkim Respondentkom zdarzyło się przynajmniej raz usłyszeć nieprawdziwe opinie na temat osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu. Osoby biorące udział w badaniu poproszono o dookreślenie usłyszanych stereotypów.

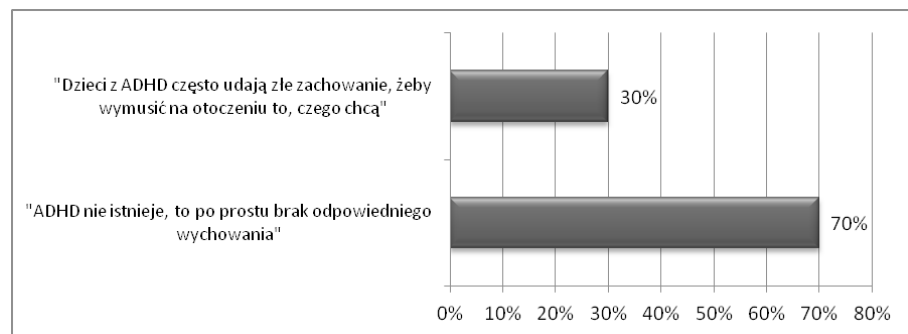
Z analizy odpowiedzi udzielonych przez Respondentki wynika, iż zaburzenia ze spektrum autyzmu funkcjonują w odbiorze społecznym w dwojaki sposób. Dzieciom tym przypisuje się albo skrajnie negatywne lub trudne cechy bądź zachowania, albo postrzega się je jako wybitne i ponadprzeciętnie uzdolnione. Mamy tu zatem do czynienia albo z obrazem dziecka unikającego kontaktu wzrokowego, agresywnego, niepotrzebującego nikogo i zamkniętego całkowicie w swoim świecie, albo wybitnie inteligentnego, uzdolnionego naj-

częściej matematycznie i obdarzonego tzw. szóstym zmysłem. Istnieje prawdopodobieństwo, że częściowo na taki obraz dziecka lub dorosłego z zaburzeniami ze spektrum autyzmu może wpływać sposób przedstawiania autystyków w kulturze masowej, szczególnie w filmach i serialach – np. *Mam na imię Khan*, *Niespodziewany przyjaciel*, *Atypowy* czy *Rain Man*.

Rysunek 6. Stereotypy dotyczące autyzmu wymienione przez Respondentów.

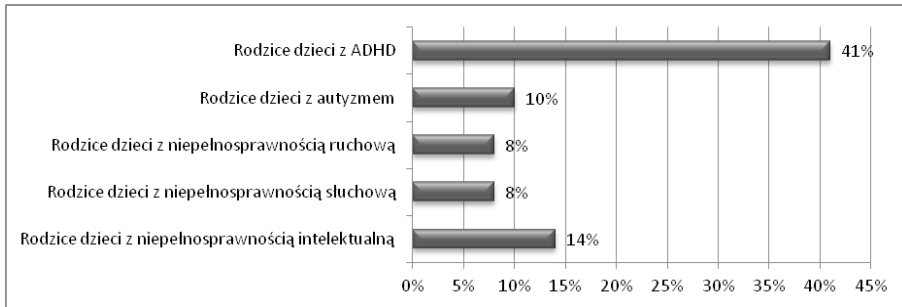
Podobnie jak w przypadku opinii na temat zaburzeń ze spektrum autyzmu, wszystkie Respondentki przyznały, iż spotkały się z nieprawdziwymi opiniami na temat osób z ADHD. Matki dzieci z niepełnosprawnością biorące udział w badaniu zostały poproszone o wymienienie usłyszanych na ten temat nieprawdziwych stwierdzeń.

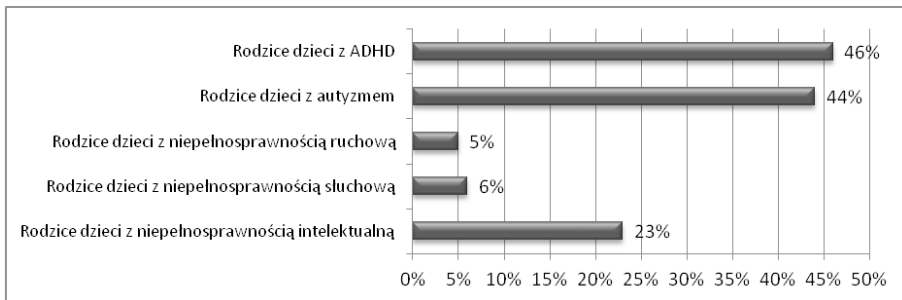
Rysunek 7. Stereotypy dotyczące ADHD wymienione przez Respondentki.

Co ciekawe, w przypadku nadpobudliwości psychoruchowej Respondentki wskazały jedynie dwa główne stereotypy. Dotyczą one przekonania, iż ADHD jest swego rodzaju wymysłem dzisiejszych czasów i usprawiedliwieniem na wszelkiego rodzaju braki wychowawcze. W opinii Respondentek przekonania te niosły za sobą przesłanie, jakoby zaburzenie to w rzeczywistości nie istniało i było alternatywną nazwą nadawaną niegrzecz-nemu dziecku. Dość często w obiegowej opinii spotkać można podobne stwierdzenia, mające na celu zdyskredytowanie samych dzieci lub ich rodziców, którzy przedstawiani są jako osoby niewydolne wychowawczo.

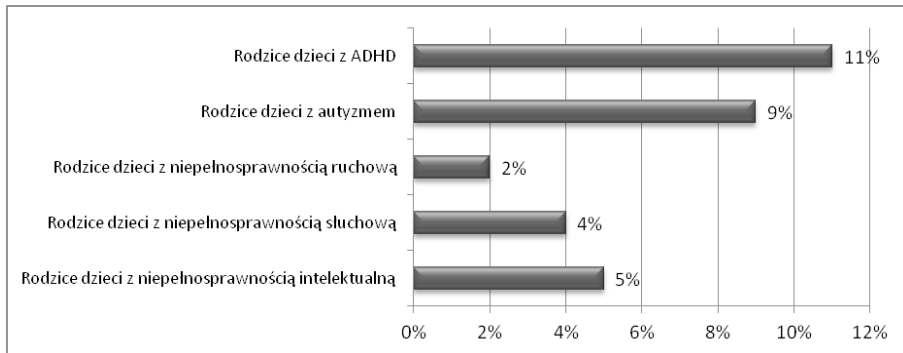
Jak mogłoby się wydawać, istotną kwestią dla rodziców dzieci z niepełnosprawnością może być nie tylko sama treść krzywdzących stereotypów, lecz również fakt, od jakich osób zostały one zasłyszane. W związku z tym Respondentki miały wskazać także na konkretne osoby, od których usłyszały nieprawdziwe opinie dotyczące konkretnych niepełnosprawności, tj. rodzinę, sąsiadów i znajomych, osoby całkowicie dla nich obce (np. spotkane na ulicy czy w poczekalni u lekarza), nauczycieli i terapeutów, lekarzy i specjalistów oraz osoby duchowne.

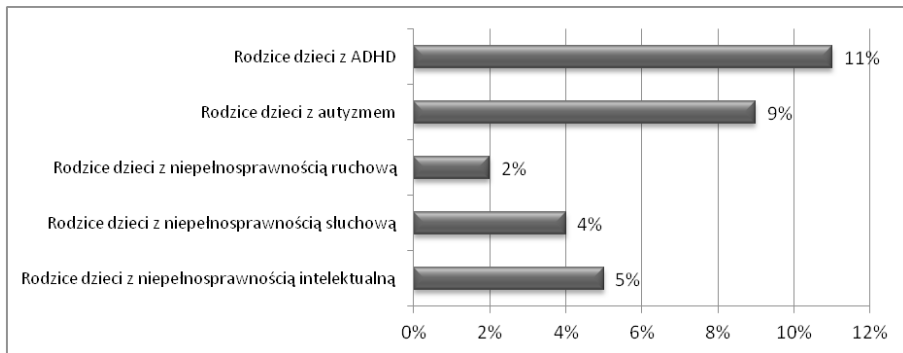
Rysunek 8. Stereotypy usłyszane od rodziny Respondentek.

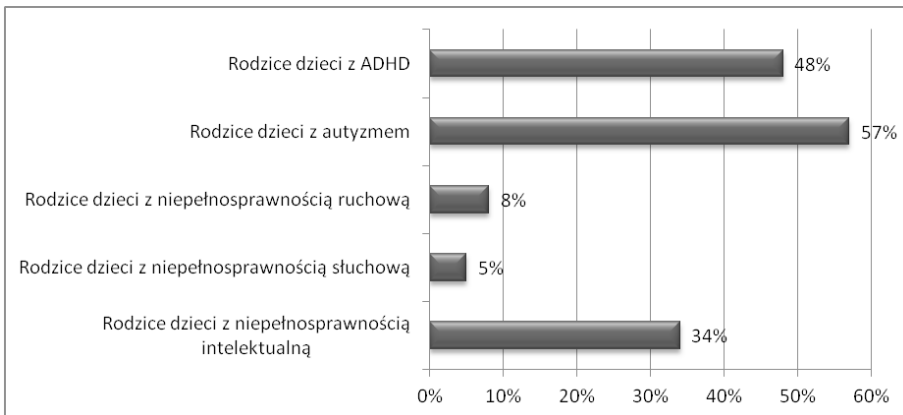
Rysunek 9. Stereotypy usłyszane od sąsiadów i znajomych Respondentek.

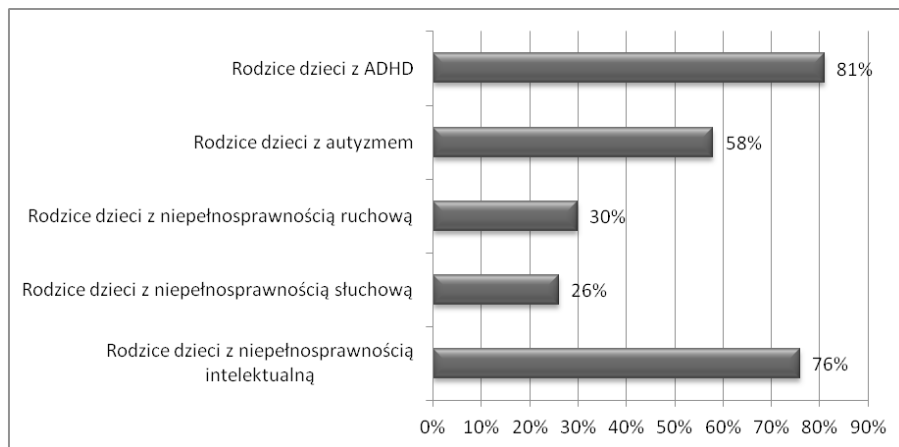
Rysunek 10. Stereotypy usłyszane przez Respondentki od nieznanymi osób.

Rysunek 11. Stereotypy usłyszane przez Respondentki od nauczycieli i terapeutów.

Rysunek 12. Stereotypy usłyszane przez Respondentki od lekarzy i specjalistów.

Rysunek 13. Stereotypy usłyszane przez Respondentki od osób duchownych.

Analizując odpowiedzi Respondentek, zauważyć można, że grupą, od której stosunkowo najrzadziej słyszane są krzywdzące twierdzenia na temat niepełnosprawności, są specjaliści i terapeuci. Fakt ten wydaje się całkowicie zrozumiały. Osoby posiadające odpowiednie wykształcenie i specjalistyczną wiedzę z tego zakresu zdecydowanie częściej obalają, niż utrwalają funkcjonujące w społeczeństwie stereotypy. Na podobnym poziomie pod kątem częstotliwości wygłaszania krzywdzących opinii odnośnie do niepełnosprawności znaleźli się sąsiedzi, osoby obce, nauczyciele oraz bliższa lub dalsza rodzina Respondentek. W grupie tej nieznacznie wyższy wynik uzyskały osoby obce, spotkane przypadkowo na ulicy lub w poczekalniach do specjalistów. Jednak zdecydowanie najczęściej wskazywane były przez Respondentki w tej kwestii księża oraz pozostałe osoby duchowne. Szczególnie narażone okazały się w tym wypadku matki dzieci z nadpobudliwością psychoruchową (81%), niepełnosprawnością intelektualną (76%) i zaburzeniami ze spektrum autyzmu (58%). Poszukiwanie przyczyn takiego stanu rzeczy powinno się wiązać z osobnymi badaniami i próbą jego wyjaśnienia, jednak przypuszczać można, że powodem może być relatywnie niski poziom wiedzy na temat specyfiki konkretnych niepełnosprawności.

Wnioski końcowe

Analizując wypowiedzi Respondentek, można odnaleźć funkcjonujące w społeczeństwie stereotypy na temat niepełnosprawności intelektualnej. Wyraźnie widoczne jest przekonanie, iż osoby z niepełnosprawnością intelektualną należy traktować jak dzieci, niezależnie od ich wieku wyręczać w każdej czynności i nie pozwalać im na samodzielność oraz decydowanie o sobie, w myśl ich szeroko rozumianego dobra i bezpieczeństwa. Mimo coraz częściej organizowanych wykładów i warsztatów na temat seksualności osób niepełnosprawnych, w szczególności z niepełnosprawnością intelektualną, w wypowiedziach widoczna jest

niewiedza społeczeństwa na ten temat. Bardzo krzywdzącą opinią wymienioną przez respondentów jest dodatkowe łączenie niepełnosprawności intelektualnej z każdą występującą niepełnosprawnością. Wypowiedź sugerująca, iż dzieci romskie zawsze są niepełnosprawne intelektualnie może wynikać z faktu, iż dzieci te z różnych przyczyn często zaniedbują obowiązek szkolny. Rodzice dzieci romskich nie rozumieją konieczności zachowania ciągłości procesu nauczania tak, aby był on jak najbardziej efektywny (Świątek, Kurek i in., 2014). Kolejną krzywdzącą opinią, która może w znacznie negatywny sposób wpływać na rodziców dziecka z niepełnosprawnością intelektualną, jest stwierdzenie, iż dziecka z tym rodzajem niepełnosprawności nie można niczego nauczyć. Oczywiście faktem jest, iż ze względu na liczne trudności w sferze poznawczej, w zakresie uwagi, pamięci, myślenia, dzieci z niepełnosprawnością intelektualną uczą się wolniej i wymagają znacznie więcej uwagi w tej kwestii (Wyczesany, 1999), lecz systematyczna praca, rewalidacja oraz wszechstronne wsparcie rozwoju przynosi zwykle pozytywne efekty.

Stereotypy dotyczące osób niesłyszących mogą mieć swoje źródło w wielu czynnikach, jednak znaczący wydaje się tutaj między innymi wpływ medialnego obrazu osób głuchych. W przekazach tych osoby niesłyszące zawsze posługują się językiem migowym, nie mówią zupełnie lub posługują się mową dźwiękową w sposób szczątkowy oraz wyraźnie skupiają swój wzrok na ustach współmówcy. W rzeczywistości stereotypy te ukazują niewielką wiedzę na temat bieżących możliwości technicznych związanych z rewalidacją osób niesłyszących – w tym nowoczesnych aparatów słuchowych czy implantów ślimakowych. Wszystkie stereotypy wiążą się z brakiem wiedzy, upraszczaniem rzeczywistości i tak też jest w przypadku wypowiedzi na temat osób głuchych, przytoczonych przez badanych rodziców. Opinie o dzieciach niesłyszących sugerujące, iż są one egoistyczne i niezdolne, może wynikać z faktu spotkania jednego dziecka, które przejawiało te cechy, lecz nie musiały one mieć źródła w niepełnosprawności. Dla ułatwienia osoby nieposiadające szerszej wiedzy na temat głuchych uogólniają tego typu obserwacje na całe społeczeństwo osób niesłyszących i słabosłyszących.

Analizując wyniki przeprowadzonych badań, warto zwrócić uwagę na pewne tendencje w odpowiedziach Respondentek. Grupą najbardziej narażoną na krzywdzące mity i stereotypy ze strony społeczeństwa wydają się rodzice dzieci z autyzmem i ADHD. Rodzice dzieci z autyzmem deklarują pojawianie się takich opinii w wymiarze od 9% do 58%, zaś rodzice dzieci z zespołem nadpobudliwości psychoruchowej od 11% do 81%. Respondentki, które miały okazję usłyszeć stereotypowe opinie na temat niepełnosprawności ich dziecka, stosunkowo rzadko wskazywały na najbliższą rodzinę. Sytuacja ta, najprawdopodobniej spowodowana jest faktem, iż bliscy dziecka są świadomi jego możliwości i ograniczeń, a także mają okazję do bezpośredniego lub pośredniego uczestniczenia w jego terapii i rewalidacji. Pozostają oni także w stałym kontakcie z rodzicami dziecka, którzy przekazują im zalecenia specjalistów oraz informują ich o jego możliwościach i ograniczeniach. Nie dotyczy to jednak rodziców dzieci z ADHD, wśród których aż 41% przyznało, że choć raz usłyszało od bliskiej rodziny krzywdzący stereotyp na temat niepełnosprawności ich dziecka. Może to wynikać ze specyfiki ADHD, która odbierana jest przez nieświadomione osoby jako brak wychowania, a nie niepełnosprawność, która nie zależy od metod wychowawczych rodziców. Grupą najrzadziej wskazywaną przez Respondentki są nauczyciele i terapeuci. Sytuację tę uzasadnia fakt posiadania przez wyżej wymienione osoby kierunkowego wykształcenia i gruntownego przygotowania do pracy z dziećmi o określonej niepełnosprawności. Grupami, które wskazywa-

no ze średnią częstotliwością były osoby nieznanne, spotkane przypadkowo oraz sąsiedzi i dalsi znajomi Respondentek. Nie dotyczyło to jednak ponownie rodziców dzieci z autyzmem, ADHD oraz niepełnosprawnością intelektualną. Sytuacja ta może wiązać się z faktem, iż w przypadku wymienionych wyżej niepełnosprawności zachowanie dzieci w miejscach publicznych może często naruszać normy społeczne. Prawdopodobnie ten właśnie czynnik zwraca uwagę osób postronnych i naraża rodziców na krzywdzące komentarze. Podobna sytuacja widoczna jest w przypadku grupy lekarzy i specjalistów. To właśnie ona jest ponownie wskazywana przez rodziców dzieci z niepełnosprawnością intelektualną, autyzmem i ADHD. Rodzice wskazywali często na zbyt mocne koncentrowanie się na sferze fizycznej, przy jednoczesnym braku wiedzy na temat funkcjonowania społecznego, emocjonalnego i poznawczego. Grupą, która zdaniem Respondentek najczęściej opierała swoją wiedzę o niepełnosprawnościach na krzywdzących stereotypach, były osoby duchowne (księża i siostry zakonne). Respondentki przyznały, że często spotykają się z brakiem empatii i zrozumienia, a także postrzegania trudności i ograniczeń ich dzieci przez pryzmat wiary. Dotyczy to między innymi przekonania, że niepełnosprawność ich dziecka jest wynikiem niezawarcia związku małżeńskiego lub jest odpowiedzią Boga na grzechy popełnione przez rodziców. Respondentki przyznali także, iż wciąż często zdarzają się sytuacje, w których księża odmawiają niepełnosprawnym dzieciom dostępu do sakramentów – dotyczy to szczególnie sakramentu Spowiedzi i Komunii Św. Decyzję tę, argumentując nieświadomością dziecka i brakiem zrozumienia przez niego zasad wyznawanej wiary. Część Respondentek przyznała również, że czuje się bardzo rozgoryczona brakiem akceptacji ze strony osób duchownych, które z jednej strony wskazują na szczególnie dużą w dzisiejszych czasach wartość życia i rodziny, z drugiej jednak dyskryminują niektórych jej członków.

Opinie dotyczące niepełnosprawności ruchowej wynikają z niewystarczającej wiedzy na temat obecnych możliwości technicznych, które ułatwiają niepełnosprawnym ruchowo samodzielną egzystencję. Począwszy od pionizatorów, podnośników, ramp czy schodolazów, skończywszy na specjalnie przystosowanych pojazdach, którymi poruszać się mogą nawet osoby cierpiące na tetraplegię. Podobnie jak w przypadku wypowiedzi na temat niepełnosprawnych intelektualnie, pojawia się stwierdzenie wykluczające macierzyństwo/ojcostwo osób poruszających się na wózkach. Jest to zaskakujące ze względu na coraz częściej pojawiających się w mediach osobach nieporuszających się samodzielnie, którzy dzielą się swoim doświadczeniem rodzicielstwa mimo towarzyszącej im niepełnosprawności ruchowej. Częstym wyjaśnieniem pojawiających się u chłopców trudności w zakresie motoryki jest stwierdzenie, iż mają oni prawo rozwijać się wolniej niż dziewczynki. Jest o powszechne przeświadczenie o wolniejszym rozwoju chłopców, ale raczej w zakresie mowy niż rozwoju ruchowego, głównie w grupie chłopców urodzonych siłami natury, których ocena w Skali Apgar po urodzeniu nie była zaniżona. Wyniki badań Julii Jajor (2012, s. 320) na temat opóźnienia w rozwoju ruchowym chłopców w porównaniu z dziewczynkami potwierdzają tę hipotezę, jednak dotyczą grupy, która w pierwszym minucie życia otrzymała 0-3 punktów w Skali Apgar oraz dzieci urodzonych przez cesarskie cięcie. Grupa osób z niepełnosprawnością ruchową jest tak bardzo zróżnicowana, że nie jest możliwe określenie, iż wszyscy są niezdolni np. do prowadzenia samochodu. Znow należałoby się tutaj odnieść do rozwoju techniki w tym zakresie i dostosowania aut do potrzeb osób z niepełnosprawnością ruchową, które ma miejsce od wielu lat.

Przytoczone przez Respondentki stwierdzenie, że ADHD jest wymysłem współczesnych czasów, wydaje się wciąż nie tracić swojej aktualności. Przyczyną takiego postrzegania nadpobudliwości psychoruchowej mogą być prawdopodobnie objawy tego zaburzenia, które w widoczny sposób godzą w szeroko rozumiane społeczne normy zachowania. Łatwo zatem ulec złudzeniu, że „źle” zachowujące się dziecko jest zwyczajnie niegrzeczne i niewychowane, zaś doszukiwanie się w nim choroby jest sporą nadinterpretacją ze strony rodziców.

Podsumowanie

Jak wskazały wyniki przeprowadzonych badań, problem stereotypowego postrzegania osób niepełnosprawnych w naszym społeczeństwie jest nadal obecny. Jak wskazuje Ewa Jackowska (2006, s. 656), na społeczną stygmatyzację osób niepełnosprawnych może składać się kilka czynników. Pierwszym z nich jest dystansowanie się, czyli odmowa wchodzenia w jakiegokolwiek nieformalne kontakty. Za kolejny czynnik uważa się delegitymizację, tj. prawne ograniczenie działań na danym obszarze. Wpływ na stygmatyzację, zdaniem wymienionej autorki, ma również segregacja, czyli izolowanie danej grupy i blokowanie jej dostępu do wybranych form aktywności. Następnymi czynnikami są stereotypizacja i dewaluacja, rozumiane jako powtarzanie i przyczynianie się do utrwalania negatywnych stereotypów o danej grupie czy jednostce. Jako ostatni czynnik wymienia się eksterminację, czyli najbardziej niehumanitarną i bezwzględną formę segregacji.

W związku z tym, że stereotypy te dotyczą bezpośrednio związanych z nimi osób, niejednokrotnie wpływają negatywnie na ich społeczne i emocjonalne funkcjonowanie, relacje interpersonalne i samoocenę. U wielu osób towarzystwo niepełnosprawnych wzbudza jeszcze zakłopotanie, a nierzadko również współczucie i litość. Wielu młodych ludzi deklaruje, że nie byłoby w stanie zaakceptować osoby niepełnosprawnej jako życiowego partnera. Wielu pracodawców wciąż wątpi w fakt, że człowiek niepełnosprawny może być pełnowartościowym i lojalnym pracownikiem, nierzadko posiadającym wyższe wykształcenie. W dużej mierze do utrwalania się tych opinii i przekonań przyczyniają się stereotypy, które funkcjonują w społecznej świadomości od lat. Aby przeciwdziałać tematowi zjawisku, niezbędne jest ukazywanie go we właściwym świetle i kształtowanie właściwych postaw względem osób niepełnosprawnych. W kampaniach i akcjach społecznych, które powinny być regularnie realizowane w massmediach, należy przede wszystkim zwrócić uwagę na koncentrowanie się na samym człowieku, nie zaś na jego niepełnosprawności. Należy wyraźnie podkreślać i relatywnie oceniać możliwości i zdolności osób niepełnosprawnych, nie zaś koncentrować się przesadnie na ich ograniczeniach czy trudnościach. Warto promować również właściwe postawy społeczne – szacunek, życzliwość, akceptację oraz inicjowanie kontaktów i współpracy z osobami niepełnosprawnymi. Istotne jest, by w swoim codziennym postrzeganiu zjawiska niepełnosprawności pamiętać, że za medycznymi klasyfikacjami i specjalistyczną terminologią kryje się człowiek, który jak każdy pragnie społecznej akceptacji, życzliwości i szacunku. Pragnie być dostrzegany, brany pod uwagę i doceniany w wielu aspektach swojego życia. Zwracanie uwagi na tę kwestię w procesie edukacji i wychowania najmłodszych członków społeczeństwa może w niedalekiej przyszłości przyczynić się do znaczącej zmiany w percepcji osób niepełnosprawnych.

Bibliografia

- Borowski G. (2012). Sposoby wspierania osób niepełnosprawnych na przestrzeni dziejów – wybrane przykłady. *Niepełnosprawność – Zagadnienia, Problemy, Rozwiązania*, 4(5), 89-120.
- Dunaj B. (1996). *Słownik współczesnego języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Wilga.
- Garbat M. (2013). Postawy społeczne wobec osób z niepełnosprawnościami w epoce starożytnej. *Rozprawy Społeczne*, 1(7), 19-27.
- Jackowska E. (2009). Stigmatyzacja i wykluczenie społeczne osób chorujących na schizofrenię – przegląd badań i mechanizmy psychologiczne. *Psychiatria Polska*, 43(6), 655-670.
- Jajor J. (2012). Płeć a rozwój funkcjonalny dzieci w wieku do 2 lat. *Nowiny Lekarskie*, 81(4), 316-320.
- Kolwicz M., Dąbrowski Sz. (2014). Postawy wobec niepełnosprawności fizycznej w okresie średniowiecza. *Annales Academiae Medicae Stetinensis, Roczniki Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie*, 60(1), 103-108.
- Mackie D.M., Hamilton D.L., Susskin J. i in. (1999). Społeczno-psychologiczne podstawy powstawania stereotypów. W: C.N. Macrae, Ch. Stangor, M. Hewstone (red.), *Stereotypy i uprzedzenia*. Przeł. A. Nowak i in. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Macrae N.N., Stangor C., Hewstone M. (red.) (1999). *Stereotypy i uprzedzenia*. Przeł. A. Nowak i in. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Mądrzycki T. (1986). *Deformacje w spostrzeganiu ludzi*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Nelson D.T. (2003). *Psychologia uprzedzeń*. Przeł. A. Nowak i in. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Niepełnosprawni – normalna sprawa*. Zaczepnięte 30 sierpnia 2017. Strona internetowa <http://www.integracja.org/zmieniamy-swiadomosc/kampanie-spoleczne/niepelnosprawni-normalna-sprawa/>
- Nowińska G., Nowiński J. (2014). Niepełnosprawność w czasach starożytnych. *Przegląd Medyczny Uniwersytetu Rzeszowskiego i Narodowego Instytutu Leków w Warszawie*, 1, 119-127.
- Ośrodek Rozwoju Edukacji. Zaczepnięte 22 sierpnia 2019. Strona internetowa <http://www.ore.edu.pl>
- Piątek K. (2015). Kampanie społeczne jako narzędzia zmiany postaw wobec osób z niepełnosprawnościami. *Media i Społeczeństwo*, 5, 136-149.
- Slany K. (2014). Osoby niepełnosprawne w świetle Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2011 r. – wybrane aspekty. *Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania*, 2(11), 44-62.
- Stefańska-Klar R. (2008). Późne dzieciństwo. Młodszy wiek szkolny. W: B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Świątek A., Kurek S., Osuch W. i in. (2014). *Jak edukować dzieci romskie?*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.

- Wolińska J. (2015). Percepcja społeczna, stereotyp niepełnosprawności – perspektywa aktora i obserwatora. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, 28(1), 45-66.
- Wyczesany J. (1999). *Pedagogika upośledzonych umysłowo*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Zrozum i daj mi żyć. Kampania informacyjna Olimpiad Specjalnych Polska.. Zaczepnięte 30 sierpnia 2017. Strona internetowa <http://www.olimpiadyspecjalne.pl/kim-jestesmy/aktualnosci/zrozum-i-daj-mi-zyc-kampania-informacyjna-olimpiad-specjalnych-polska>

Summary

Social perception of disability in the opinion of mothers of disabled children

The objective is related to theoretical and empirical showing the reasons of stereotypes disability. Especially it concerns deafness, autism, mental disability, motor disability and attention deficit hyperactivity disorder. Very important to complete understanding of this problem is historical context of perception the disabilities by the whole community and the style of creation of disabled people nowadays in a social media. The research problem is focused on a few questions: Have the Barents of disabled children Heard about the stereotypes about disabilities and what kind of stereotype was it? What kind of people has generally stereotypical thinking about disability? The researchers were conducted with diagnostics poll metod created by the authors.

Key words: disability, opinions, social perception, stereotypes